

© UKAM YAYINLARI EYLÜL 2013

UKAM PORTRE

Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi • International Cultural Research Center • Navende Lêkolîna Çandeyîya Navneteweyî

Ehmedê Xanî

YAZARLAR: Abdurrahman Kaplan, Hasan Aydın

www.ukam.org

Ehmedê Xani

YAZARLAR: Abdurrahman Kaplan, Hasan Aydın

www.ukam.org

/UKAMistanbul

/Uluslararası Kültürel Araştırmalar Merkezi

Ehmedê Xanî

YAZARLAR: Abdurrahman Kaplan, Hasan Aydın

ISBN: 978-605-86341-4-5

UKAM YAYINLARI

YAYIN NO: 05, PORTRE NO: 01

KAPAK TASARIMI ve MİZANPAJ: Hamdi Alanay

BASIM YERİ: Ayhan Matbaa

19 Mayıs Mah. Büyükdere Cad. Balçıktaşları Sok. Tanlı Han No:1, D:6 Şişli, İstanbul TÜRKİYE
Telefon: +90 212 247 06 82 Faks: +90 212 247 06 81
E-Posta: info@ukam.org

Copyright © Eylül 2013 UKAM

Bu raporda yer alan görüşler bir kurum olarak UKAM'ın görüşleri ile birebir örtüşmeyebilir.

www.ukam.org

SUNUŞ	5
HAYATI	7
Ehmede Xanî'nin Hayatı	7
Xanî Aşireti	9
EDEBÎ KİŞİLİĞİ	11
ESERLERİ	13
Mem û Zîn	13
Eqîdeya Îmanê.....	15
Nûbehara Biçûkan	15
Divan	16
EHMEDÊ XANÎ VE KÜRTÇE	19
EHMEDÊ XANÎ'NİN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE İSLÂM ANLAYIŞI	21

Ehmedê Xanî, Kürt edebiyatının zirve şahsiyetlerinden biridir. Kendisinin Kürt dili ve edebiyatına yaptığı katkılar hiçbir zaman tam olarak anlaşılammıştır. Hatta ne yazık ki kendisi bir tür Kürt milliyetçisi olarak görülüp bazı kesimler tarafından propaganda aracı haline getirilmiştir. Kimi kesimler ise, sığ bir anlayış ile Ehmedê Xanî'nin Kürtlüğü kutsadığını öne sürmüştür. Bunların yanında, geçtiğimiz yüzyılın âlimlerinden Said Nursî ise, Ehmedê Xanî'yi bir evliya olarak kabul etmiştir. Kısacası Xanî, bir şair ya da edebiyatçıdan çok daha ötesidir.

Ehmedê Xanî, mensup olduğu İslam dinine sıkı sıkıya bağlıydı ve çevresindekilere de dinlerini gereği gibi yaşamalarını salıqlardı. İnsanları bu konuda bilinçlendirmek üzere eserler yazdı. Eserlerinin İslam akaidine uygun olmasına özen gösterir ve insanları irşat etmeyi kendisine vazife kabul ederdi. Adalet duygusu oldukça gelişmişti ve haksızlık gördüğünde tepkisiz kalmazdı. Eleştirel bir yaklaşıma sahip olan Xanî, gördüğü yanlışları tenkit etmekten çekinmezdi. Sözü ve özü birdi. Kürt halkının eğitimsizliğine üzüldü. Kürtlerin nice âlimler yetiştirdiğini ve içlerinde buldukları durumdan sadece İslam kültürü ile harmanlanmış Kürt-İslam kültürünü yaşatarak çıkabileceklerine inanırdı. Bu yüzden İslam kültürü kadar Kürt kültürünün de muhafaza edilmesine önem verirdi. Kültür taşıyıcısı olarak gördüğü "dile" çok önem verirdi. Eserlerini Kürtçe yazmasının temelinde de bu vardı. Halkını bilinçlendirmek için de eserlerini Kürtçe yazdı. Bunun nedenini de yine kendisi eserlerinde açıklardı. Döneminin en saygın şahsiyetlerinden biri olan Ehmedê Xanî, tüm yaşamı boyunca aynı çizgide yaşamış ender şahsiyetlerdendi. İnandığı değerlere sonuna kadar bağlı kalan Xanî, bu uğurda tüm zahmetlere katlandı.

Kürt tarihi ve edebiyatı çalışmalarının yoğunlaştığı, Kürt hak ve hürriyetlerinin sıkça tartışıldığı, çoğulculuk ve çok kültürlülük fenomenlerinin önem kazandığı bu dönemde, Kürt kolektif hafızasına katkı sağlamak, çoğulculuk ve çok kültürlülüğün bir değer olarak benimsenmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunmak gayesiyle, UKAM olarak Ehmedê Xanî gibi önemli bir edebiyat, düşünür ve toplumsal önderin hayatını kaleme almak istedik. Umarız bu çalışma, Kürt entelektüel birikimine ve çoğulculuk fikrinin yaygınlaşmasına katkı sağlar.

Hayatı

| Ehmede Xanî'nin Hayatı

Şair, mutasavvıf, evliya ve mütefekkir gibi vasıflar ile anılan Ehmedê Xanî, şüphesiz Kürt Edebiyatı denildiğinde akla gelen ilk isimlerdendir. Döneminin en büyük şairlerinden biri olan Xanî'nin *Mem û Zîn* isimli mesnevi türündeki eseri, sadece kendisinin ve Kürt Edebiyatının değil divan edebiyatının da önemli eserlerinden biridir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, kendisini sadece bir edebiyatçı olarak görmek, onu eksik tanımaktır.¹

Ehmedê Xanî'nin hayatı hakkında farklı görüşler vardır.² Bazı kaynaklara göre, nisbesi olan Xanî'den hareketle Hakkâri yakınlarındaki Xan köyünden olduğu, buradaki Xanî aşireti veya Xanîyan ailesine mensup olduğu ve burada doğduğu belirtilmektedir.³ Bazı kaynaklarda ise Cizreli olduğu yönünde bilgiler mevcuttur.⁴ Ancak genel kanaat, Doğubeyazıt'ta doğup burada yaşadığı ve burada vefat ettiği'dir. XVI. yüzyılda Hakkâri bölgesinden göç edip, bir müddet Van dolaylarında kalmış, sonunda Doğubeyazıt'a (Bazid) yerleşmiş Xan aşiretine mensup bir ailenin çocuğu olarak H.1061/M.1650-1651 yılında bu ilçede doğduğu kaynaklarda zikredilmektedir.⁵ Hakkındaki en güvenilir bilginin bu olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Xanî, *Mem û Zîn* eserinin sonunda, doğum tarihini hicri 1061 olarak kendisi belirtmektedir. Söz konusu beyit şöyledir:

- 1 Ceylan, F. (2011). *Bir Aydın Olarak Ahmedê Xani Bölüm II*.
- 2 Resûl, İ.M. (1979). *Bir Şair, Düşünür, Filozof ve Mutasavvıf Olarak Ehmedê Xanî ve Mem û Zîn*, (Çev: Kadri Yıldırım), İstanbul: Avesta, s.41.
- 3 Özvarlı, M.S. (1997). *Şeyh Ahmed Hânî*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.16, s.31.
Bozarıslan, M. E. (1993), *Mem û Zîn*, (Çeviri), 3.Baskı, İstanbul: Hasat, s.15.
Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu), İstanbul: Sosyal, s.26.
- 4 Celil, C. (2000). *Kürt Aydınlanması*, (Çev. Arif Karabağ), İstanbul: Avesta, s.130.
- 5 Xanî, E. (2010). *Mem û Zîn* (Çeviri ve Kavramsal Tahlil: Kadri Yıldırım), İstanbul: Avesta, s.19.
Ziyaeddin, Y.Z. (1987), *El-Hediyyetü'l-hamidiyye fi'l-lugati'l-kürdiyye: Mu'cemu Kürdi-Arabi*, (Tahkik: Muhammed Mukri), Mektebet û Lübnan, 2. Baskı, Lübnan, s.68.
Allison, C. & Kreyenbroek, P. (2003), *Kürt Kimliği ve Kültürü*, Avesta Yayınları, s.98.
Çağlayan, M. (1996), *Şark Uleması*, İstanbul: Çağlayan, s.86.

Lewra ku dema ji xeybê fek bû / Zira ne zaman gizli âlemden çıkıp doğdu

Tarîx hezar û şest û yek bû / Tarih "bin altmış bir" yılını gösteriyordu⁶

Xanî, ilim geleneğinden gelen bir ailede yetişmiştir. Babası, medrese âlimi olan Molla İlyas'tır. Annesinin ismi Gülnigar'dır. Yine abisi Molla Kasım da babası gibi medrese geleneğinden gelmiştir. Xanî, ilk eğitimini babasından almış, babası vefat ettikten sonra ise abisinin yanında eğitimine devam etmiştir. İlk tahsilini babasından ve abisinden alan Xanî, tahsil hayatına Muradiye'deki Gulgûn Medresesi'nde devam eder. Söz konusu medresenin 1661 yılındaki talebe listesinde Xanî'nin de ismi geçmektedir. Alaüddîn Seccâdî, "Mijûy Edebî Kurdî" (Kürt Edebiyatı Tarihi) adlı eserinde Xanî'nin ayrıca Ahlat, Urfa ve Bitlis'te de eğitim gördüğünü belirtir. Bu şehirlerde eğitim gördükten ve Doğubeyazıt'a döndükten sonra Cizre'ye giderek bölgedeki beylikleri ziyaret eder. Eğitimi için Bağdat ve Mısır'a da gider. Daha sonra Hicaz'a geçerek hac vazifesini yerine getirir.⁷

Xanî, kısa bir sürede ilmini bir hayli ilerletmiş ve bölgede ünü artmıştır. Daha 14 yaşında iken eserlerini yazmaya başlamıştır.⁸ Ayrıca, Ehmedê Xanî'nin Osmanlı padişahları ile görüşmek için İstanbul'a gittiği rivayet edilmektedir.⁹ Ancak bununla ilgili genel bir görüş birliği yoktur. Xanî hakkında araştırma yapanlar, Xanî'nin evlenmediği dolayısıyla da hiç çocuğu olmadığı konusunda hemfikirlerdir. Bu durum, Xanî'nin görev yaptığı Gulgûn Medresesi'nin kayıtlarından da anlaşılabilir.¹⁰

Xanî'nin, Hoşab'daki Ataiyye Medresesi'nde müderrislik yapan Molla Camî'den icazet aldığı söylenmektedir. Eğitim hayatından sonra memleketine dönerek Kürtçe'nin zorunlu olduğu bir medrese açmış ve ölümüne kadar bu medresede ders vermiştir. Divan kâtipi olan babası İlyas ve abisi Molla Kasım gibi Xanî de kâtiplik yapmıştır.¹¹ İshak Paşa Sarayı'nın temeli atılırken 1674 yılında dua ettiği söylenir. Bu sarayda kâtiplik yaptığı bilinmekte ise de bu görevi kaç yıl yaptığı tam olarak bilinmemektedir.¹²

Xanî'nin, kendi ölüm tarihini üç farklı şiirinde, ebcet hesabı ile verdiği ve mezar taşındaki tarih ile bu şiirlerde verilen tarihlerin uyuştuğu, kimi araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Bu araştırmacıların dayanak gösterdiği söz konusu şiirlerdeki beyitlerden biri şöyledir:

Xanî beske were wîsal, pir zêde kir te evqa sal.

Roj xwe tul'û daye îsal, bextê xaşî (roj bi reş hat).

Xanî artık yeter gel ulaş, bunca yıl sen fazla bekledin

Bu yıl günün geldi, güzel bahtın (günün karardı)

Xanî'nin ölüm tarihi ile ilgili söylemiş olduğu, şiirde geçen "roj bi reş hat" ifadesindeki

6 Xanî, a.g.e. s.422.

7 Yıldırım, K. (2008). *Ehmedê Xanî Külliyyatı (1): Nûbehara Biçûkan*, İstanbul: Avesta, s.17.

8 Bozarslan, a.g.e. s.15.

9 Îsâ-zâde, (1996). *Îsâ-zâde Târîhi*, (Haz. Ziya Yılmazzer), İstanbul, s.689.

10 Varlı, E. (2008). *Bütün Yönleriyle Ehmedê Xanî'nin Yaşamı*, Uluslararası Ehmedê Xanî Sempozyumu, Diyarbakır.

11 Yıldırım, a.g.e. s.19.

12 Karabey, T. (2006). *Ahmed-i Hânî (1651-1707) Hayâtı, Eserleri ve Mem û Zîn Mesnevisi*, A.Ü. Tarihîyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 30. Sayı, Erzurum, s.58.

harfler ebcet hesabına göre Xanî'nin mezar taşındaki M.1121/H.1707-1709 tarihine denk gelmektedir. Xanî, doğup büyüdüğü Doğubeyazıt'ta hakkın rahmetine kavuşmuş ve burada defnedilmiştir. Türbesi, Doğubeyazıt'taki İshâk Paşa Sarayı'nın hemen yanındaki mescidinde medfundur ve halka açıktır.¹³

| Xanî Aşireti

Aile yapıları, çoğalmaya ve yayılmaya uygun olan Doğu toplumları, kısa sürede genişleyerek aşiretleri oluşturmaktadır. Ancak bu durum, zaman içerisinde aileleri bir arada tutan sevgi ve saygı bağlarını zayıflatarak; bunların yerine din, gelenek-görenek ve çıkar gibi etkenlerin daha bağlayıcı olmalarına neden olmaktadır.¹⁴ "Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde sosyal bir örgütlenme olan Kürdistan aşiretleri mahiyetleri ile akrabalık bağları üzerine kurulmuş sosyo-politik ve ekonomik komplekslerdir. Aşiretlerin yapısındaki bileşenlerin henüz karmaşık olmayışı, aşiretin mobil oluşu, aynı anda ve eşit olarak tepki göstermeye, yer ve konum değiştirmeye yetenekli oluşu ve aşiretlerin dayanışması fikrinin gerçekten canlı oluşu, bütün bunlar Kürt aşiretini zaman dışı bir toplumsal kurum haline getirmiştir."¹⁵ Ancak aşiretler refaha erdikçe kalabalıklaşır, tersi durumlarda ise erir hatta yok olabilir.¹⁶ Mark Tykes "The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire" (Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri) adlı çalışmasında, Hakkâri'nin kuzeyindeki Hoşaf dolaylarında Xanîyan (Xanîler) isimli bir aşiretinin varlığından söz eder. Mehmet Emin Bozarslan ise bu aşireti, Xanî aşireti olarak yorumlayıp Ehmedê Xanî'nin bu aşiretten olduğunu belirtir.¹⁷ Xanî'nin lakabının Xan köyünden geldiği veya *Mala Xanîyan* aşiretine mensup olduğu için bu ismi aldığı bilinmektedir.

Abdullah Varlı, Xanîyan aşiretinin Botan bölgesinden kuzeye doğru (Serhad) göçtüğünü savunur. Bugünkü Van dolaylarına gelen Xanîyanlar daha sonra o zamanki ismi Dizaspi (Beyazkale) olan Doğubeyazıt'a yerleşir. Xanîyanların bölgeye yerleşmeleri, Hakkâri Mîri İzzeddin Şêrê Çekzêrin'in bölgeye hâkim olan İran (Dimilî) Kürtlerini yenmesi ve bu bölgelere Hakkâri aşiretlerinden *Pinyanişler* ile *Xanîyanlar*'ı (1460-1465) yerleştirmesi ile olmuştur.¹⁸

13 Varlı, a.g.e.

14 Nikitin, B. (1976). *Kürtler*, Cilt:1, İstanbul: Özgürlük Yolu, s.214.

15 Lazarev, M. S. (2001). *Kürdistan Tarihi*, (Çev. İbrahim Kale), İstanbul: Avesta, s.53.

16 Nikitin, a.g.e. s.221.

17 Çakar, M.S., Işık, F., Mehmetoğlu, M., Sadıkoğlu, E., Önen, R., Tan, S. (2010). *Ortaöğretim Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, İstanbul: Tarih Vakfı, s.130-131.

18 Bulut, F. (2003). *Ehmede Xanî'nin Kaleminden Kürtlerin Bilinmeyen Dünyası*, İstanbul: Berfin, s.54-55.

Edebî Kişiliği

Tarihteki pek çok önemli şahsiyet, yaşadığı dönemde yeteri kadar anlaşılammış ve hakettiği değeri görmemiştir. Ehmedê Xanî de, kendi yaşadığı dönemde hakkı ile anlaşılammış ve hakettiği değeri görmemiştir.¹⁹ Büyük bir mütefekkir olan Xani, son yıllarda ilgi odağı olmaya başlamış, edebi ve entelektüel yönü anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ehmedê Xanî Arapça, Farsça ve Türkçeyi ana dili Kürtçe kadar iyi bilen ve bu dillerde şiir yazacak kadar usta olan biriydi. Çocukluğundan itibaren ilme yönelmiş ve hayatı boyunca ilim ile iç içe olmuştu. Ehmedê Xanî, yaşadığı dönemdeki diğer şairlerin para, makam, menfaat gibi düşüncelerle şiir yazmalarını eleştirmiş ve kendilerine verilen bu ilmin, şahsi çıkarlar için kullanılmasından rahatsızlık duyduğunu ifade etmiştir.²⁰ İlmî faaliyetlerini, halkı aydınlatmak ve düşüncelerini yaymak için bir araç olarak görmüştür.²¹ Şüphesiz bu konudaki en başarılı eseri de *Mem û Zîn*'dir.

Xanî'den önceki Kürt edipler ve âlimler, eserlerini Arapça ve Farsça yazmıştı. Örneğin, Bitlisli Şeref Han, eserini Farsça yazmıştı. İdris-i Bitlisi de yazışmalarında ve eserlerinde Farsçayı tercih etmişti. Xanî, Farsça ya da Arapça yerine eserlerini Kürtçe yazmasının, kendisi için iyi olmayacağını biliyordu ve bu durumu eserlerindeki muhtelif beyitlerde de dile getirmiştir.²² Xanî, Kürtçenin Arapça ve Farsçadan geri kalır bir yanının olmadığını kanıtlamak istiyordu. Bu amaçla, Kürt halk öyküleri üzerine eğitim vermiş ve alışılmış geleneklerin dışına çıkarak Arap ve Farsça yerine Kürtçeyi eğitim dili olarak kullanmıştır.²³ Xanî, "ulusal" dilden çok, klasik bir edebiyat dili geliştirilmesi taraftarı olmuştur. Nitekim eserlerinde Kürtçe'yi büyük bir titizlikle kullanması, özellikle kimi klasik kavramların anlamlarını yüceltmesi, Xanî'nin dile ne kadar hakîm olduğunu ve klasik bir edebiyat taraftarı olduğunu göstermektedir.²⁴ Xanî, edebiyatı milletin aynası

19 Karabey, a.g.e. s.57.

20 Xanî, a.g.e. s.159.

21 Şakelî, F. (1996). *Mem û Zîn'de Kürt Milliyetçiliği*, İstanbul: Doz, s.31.

22 Bruinessen, M.V. (2005). *Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü*. Abbas Vali, Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri (Çev: Fahriye Adsay v.d) içinde İstanbul: Avesta, s.64-65.

23 Hassanpour, A. (2005). *Kürt Kimliğinin İnşası: Yirminci Yüzyıl Öncesi Tarihsel ve Edebî Kaynaklar*. Abbas Vali, Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri (Çev: Fahriye Adsay v.d) içinde İstanbul: Avesta s.159.

24 Hassanpour, a.g.e. s.160.

| EHMEDÊ XANÎ

olarak kullanarak, geçmiş kuşaklardan devraldığı birikim ile günümüz insanlarına çok önemli bir miras bırakmıştır. Onun bu denli gayreti, kendi çağında olmasa bile günümüzde dünya edebiyatları muvazenesinde hak ettiği yeri almış, eserleri sayısız dillere çevrilmiş ve evrensel bir nitelik kazanmıştır. Kürtçenin yaşaması ve gelişmesinde, Ehmedê Xanî'nin bu sınırları aşan çalışmalarının büyük bir katkısı vardır. O, Kürtçeye olan saygısı ve milletine olan sevgisinden dolayı olağandışı bir hayat yolunu tercih etmiş ve bu uğurda kendi hayatından feragat ederek bu ulvî gayeyi gerçekleştirmek için canla başla çalışmıştır.

Xanî'nin günümüze ulaşan dört büyük eseri (*Mem û Zîn*, *Eqîdeya Îmanê*, *Nûbehara Biçûkan* ve *Divan*) arasında şüphesiz en bilineni *Mem û Zîn*'dir. Sayıca az olmasına rağmen bu eserler, yazıldıkları dönem, içerikleri ve mesajları ile asırlara hitap eden evrensel nitelikli eserlerdir. Bu eserler özellikle Kürtlerin kimlik, kültür ve aidiyetleri bakımından oldukça önemlidir. Xanî'nin günümüze ulaşan eserlerinin yanında, tarihin dehlizlerinde kalan ve günümüze ulaşmayan eserlerinin de olduğu bilinmektedir.

Eserleri

Mem û Zîn

Kürtçe yazılan çeşitli eserlerin geçmişi yaklaşık olarak 500 yıl kadar önceye dayanmaktadır.²⁵ Bu eserlerden en önemlisi şüphesiz Ehmedê Xanî'nin yazdığı *Mem u Zîn*'dir. Ehmedê Xanî, Kürt halkına karşı söylenen "Bütün halkların kitapları vardır, bir tek Kürtler kitapsızdır" iddialarının aksini kanıtlamak için *Mem û Zîn*'i yazmaya karar vermiştir.²⁶ Xanî, bu durumu *Mem û Zîn* eserinde belirtmektedir. Ehmedê Xanî'nin baş yapıtı da diyebileceğimiz bu eser, klasik aşk hikâyelerinin ötesine geçmiş, içeriğiyle adeta bir milletin kılavuzu olmuştur. Kendisinden önce bu çapta bir çalışma yazılmamıştır. Selefleri kendisi gibi bir kısım yazılarını Kürtçe kaleme almışsa da Ehmedê Xanî bunu yeterli görmemiş ve bunun için yeni bir misyon üstlenerek, bütün eserlerini Kürtçe yazmaya karar vermiştir.

Xanî, hem *Mem û Zîn*'de hem de diğer şiirlerinde genellikle İslamî terbiyeyi ve Kürt milli değerlerini işlemektedir.²⁷ 2656 beyitten oluşan *Mem û Zîn*, mesnevi türünde kaleme alınmıştır. *Mem û Zîn*, 1696 yılında nazım haline getirilmiştir. Ehmedê Xanî, Kürtlerin yaşamlarındaki efsanevi ve tarihi olayları, temsiller ve hikâyeler ile bu eserde işlemiştir. Bu eser yapı, şekil, konu, dil, tür ve üslup olarak, klasik mesnevi geleneğindeki çift kahramanlı aşk hikâyeleri alanında kategorize edilebilir.²⁸

Eserin konusu, Botan (Ceziret İbn Ömer) şehrinde geçmektedir. *Mem ve Zîn* birbirlerini çok seven iki âşıktır ve bir araya gelmeleri Bekr (Bekoşê Xawan) tarafından önlenmiştir. Mem sonunda ölür ve mezarı başında ağıt yakan Zîn de acıya dayanamaz, oraya yığılıverir. Daha sonra Mem'in mezarının yanına gömülür. Bu trajedinin olası sonucunun açığa çıkmasından korkan Bekr, bu iki mezarı türbe haline getirmiştir. Bu hareketi dikkate almayan insanlar Bekr'i öldürmüştür. Bekr'in kanından yeşeren dikenli bir çalı, o kirlî köklerini toprağa, sevgililerin mezarına yayar, sevgililer ölmelerine rağmen yine Bekr tarafından ayrılırlar.²⁹ Bu mezar ise günümüzde

25 Waheed , S.A. (1958). *The Kurds and Their Country*, (Haz. Muhammed Ayub Khan), Second Edition, Lahore, University Book Agency.

26 Allison, C. & Kreyenbroek, P. (2003). *Kürt Kimliği ve Kültürü*, İstanbul: Avesta, s.98.

27 Çağlayan, a.g.e. s.86.

28 Açıköz, N. (2007). *Türkçe ve Kürtçe Mem û Zîn İle Fuzûlî'nin Leylî ve Mecnun Mesnevisinin Mukayesesi*, Turkish Studies International Periodical for the Languages Literature an History of Turkish of Turkic Volume. 2/4, s.49.

29 Izady, M. R. (1992). *The Kurds: A Concise Handbook*, Washington: Crane Russak, s.176.

Şırnak/Cizre ilçesinde bulunup, Mîr Evdalî (Mîr Abdal) Medresesinin içindedir. Bu medrese ise Cizre şehrinin bitimindedir.³⁰ *Mem ve Zîn*'in mezar taşları yan yanadır ve arka tarafta ise onları ayıran Beko'nun mezar taşı vardır. Beko, Kurmanç Kürtleri arasında Bekoyê Le'în (Lanetlenmiş Beko), Soranî Kürtler arasında ise Bekiroke-Bekir Mêrgewerî (İran'da bir yer) olarak bilinir.³¹

Mem û Zîn'e etraflıca bakıldığında bunun sadece bir aşk hikâyesi olmadığı, siyasi, sosyal, felsefi, dinî ve tasavvufî yönleri de olan çok kapsamlı bir eser olduğu görülecektir. Örneğin, XVI. yüzyıldan itibaren başlayan Osmanlı-Safevî mücadelesi, Ehmedê Xanî'nin eserlerine siyasi yönü ile yansımıştır.³² *Mem û Zîn* isimleri Eliyê Herîrî (1530-1600) ve Melayê Cizîrî (1567-1640)'nin şiirlerinde de geçmektedir. Bu da daha önceden bu destanın var olduğunu gösterir. Nitekim Memê Alan Destanı sözlü olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Ehmedê Xanî, Memê Alan Destanı'nı kastederek Botan'da yaşanan bir efsaneden kısmen yararlandığını belirtmiş; ancak eserin orijinalliği üzerinde durarak söz konusu durum ile ilgili şu beyiti dile getirmiştir:

Lê min ji rezan nekir temettu' / Fakat ben kimsenin bağından yararlanmadım

Manendê dizan bi kes tettebbu' / Hırsız gibi birini takip edip eserini çalmadım³³

Eserin sonunda yer alan ibare, eserin ilk derleniş tarihini vermektedir.

"Temmetî'l-kıtabu bî awnî'l-Meliki'l Vehhab 'ala yedi'l-feqîrî'l-hakîr Turabu eqdamî'l-fukarâi ve'l mesakin Aziz bin Şîrbar mîn kabîleti Mamzid fi şehri Receb Senete 1165".

Türkçesi

Bağışlayıcı Allah'ın yardımıyla bu kitap Mamzid kabilesinden fakir ve yoksulların ayak tozu, değersiz Şîrbal oğlu Aziz'in hattıyla 1165 yılının Recep ayında tamamlandı.

Yazarın hicri takvime göre vermiş olduğu 1165 tarihi, miladi takvime göre 1752'dir.³⁴

Mem û Zîn ilk defa 1919 yılında Hamza isminde bir Kürt tarafından İstanbul'da Necm-i İstiklal Matbaasında bastırılıp yayınlanmıştır.³⁵ *Memê Alan Destanı* ise R.Lescot tarafından 1942'de Beyrut'ta ve N. Zaza tarafından 1957'de Şam'da basılmıştır. Başta Almanca, Fransızca, Rusça, Rumence, İngilizce, Ermenice, Arapça olmak üzere birçok dile çevrilen Memê Alan halk destanı gibi *Mem û Zîn* eseri de sayısız defa basılmıştır.³⁶

Memê Alan Destanı ile İlgisi: *Memê Alan Destanı* aradan geçen büyük zaman içinde değişikliklere uğramış ve yaşadıkları dönemin siyasi, ekonomik, sosyal ve dinî yapılarına göre yapılanmıştır.³⁷ *Memê Alan Destanı*, özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra dengbejlerin anlatılarında İslamî bir şekil almıştır. Ancak araştırmacılar için bu destanın yapısında antik çağa ait izler bulmak zor değildir.³⁸ *Mem û Zîn* ile *Memê Alan Destanı* arasında kısmi benzerlikler ve ortak yönlerin olması *Mem û Zîn*'i orijinal bir eser olmaktan çıkarmaz.³⁹

| Eqîdeya Îmanê

Arapça kökenli bir kelime olan "akide", sözlükte "ip gibi nesnelere düğümlemek, bağlamak,

30 Ebdurreqîb, Y. (2012). *Şairên Klasîk ên Kurd*, (Çeviren: Ziya Avcı), İstanbul: Divan, s.117.

31 Ebdurreqîb, a.g.e. s.119.

32 Bayrak, M. (2009). *Alevilik-Kürdoloji-Türkoloji Yazıları 1973-2009*, Ankara: Özge, s.276.

33 Xanî, a.g.e. s.39-44.

34 Xanî, a.g.e. s.422.

35 Bayrak, M. (1993). *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Ankara: Özge, s.78.

36 Bois, T., Minorsky, V., McKenzie, D. (1996). *Kürdistan ve Kürtler*, İstanbul: Doz, s.222.

37 Ünlü, H. (2006). *Geçmişten Günümüze Değişik Din ve Mezheplere İnanan Kürtler ve Yaşadıkları Yönetim Düzenleri*, İstanbul: Kalan, s.37-38.

38 Ünlü, a.g.e. s.39.

39 Xanî, a.g.e. s.44.

yemin, ahd, sabit olmak"⁴⁰ anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten türetilen ve "iman" ile eş anlamlı olarak kullanılan "itikad" ise düğüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, bir şeyi gönülden benimsemek demektir. Bu durumda akide, gönülden bağlanılan şey manasına gelir. Terminolojideki karşılığı ise inanılması zarurî olan ilke (iman esası) diye tanımlanabilir. Buna göre akide, "İslam dininin temel kaideleri, inanılması zarurî hükümler" manasına gelir. Bu temel kaidelerden bahseden ilme de akaid ilmi denilmiştir.⁴¹

Akide terimi dört farklı anlama gelirken, Ehmedê Xanî'nin söz konusu eseri, İslâm'ın ilke ve doktrinlerinden bahsettiği için "İnanç Risalesi" olarak çevrilebilir. Akaid ilmine giren bu eser, akaid ilmine uygun olarak, İslâm dininin inanç esasları hakkında bilgi vermektedir.⁴²

Xanî, Doğubeyazıt'ta kurmuş olduğu medresede Kürtçe eğitimi zorunlu kılmıştı. Ancak bu eğitimi verebilmesi için kaynak eser gerekiyordu. İşte bu nedenle önce *Nûbehara Biçûkan* eserini yazmış ve medreseye yeni başlayan çocukların anadillerini öğrenmelerini amaçlamıştır. Anadillerini öğrenen çocukların, dinlerini de kendi anadillerinde öğrenebilmeleri için de *Eqîdeya İmanê* eserini yazmış ve Kürt çocuklarının anadillerinden uzaklaşmadan Kürt-İslâm kültürü ekseninde eğitim almalarını sağlamıştır.⁴³

"Xanî, bu eserini aruz bahirlerinden "mütekarib" bahrine göre yazmıştır ki, muhtelif alt kâlipleri olan bu bahrin temel tefîlesi "feûlun, feûlun, feûlun, feûlun"dür. Didaktik Kürt şiri için çok elverişli olan bu kalıp, Melê Xelîlê Sêrtî tarafından Kürtçe yazılan *Nehcu'l-Enam* ve Şêx Ebdurehmanê Axtepî tarafından yine Kürtçe yazılan *Revdetu'n-Ne'îm* adlı eserlerde de kullanılmıştır."⁴⁴

Nûbehara Biçûkan eserinden dört sene sonra 1687 yılında yazılan bu eser, 70-73 arası beyitten oluşmaktadır. Eserdeki her beyit kendi içinde kafiyelidir. Eser, divan edebiyatının "mesnevi" türünde yazılmıştır. Bu eserin Kürt tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Zirâ bu eser, Nûbehara Biçûkan'dan sonra Kürt medreselerinde okutulmuş ikinci eserdir. Yine dinî ilim sahasında yazılmış ilk Kürtçe eserdir. Ayrıca eserin içeriği ve yazılış örgüsü sonraki dönemlerde yazılan eserlere emsal teşkil etmiştir.⁴⁵

| Nûbehara Biçûkan

Xanî, eserlerini kaleme alırken belli bir sistematiği takip etmiştir. Sesleneceği kesime göre de eserlerin içeriğini ve yapısını oluşturmuştur. Dinî eğitim temelinin oluşması ve daha kolay bir şekilde dinlerini öğrenebilmeleri için dinsel kavramların yoğun bir şekilde geçtiği bu eserini Kürt çocukları için yazmıştır. İçeriğinde, aileden topluma, dinden eğitime, siyasetten nasihatlere ve daha birçok konu hakkında tafsilatlı bilgi vermiş ve kavramları açıklama yoluna gitmiştir. Xanî'nin bu eseri dikkatli bir şekilde incelendiğinde, eserinin içeriğini oluştururken çok dikkatli davrandığı ve konuların verilisinde belli bir sistematiği takip ettiğini görmekteyiz. Konuların kolaydan zora, bilinenen bilinmeyene ve yakından uzağa metoduna göre örgülendiğini, dolayısıyla da Xanî'nin aynı zamanda iyi bir pedagoji bilgisine sahip olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁶

Ehmedê Xanî'nin 1683 yılında yazdığı *Küçüklerin İlbaharı ve İlbahar-Yenibahar* şeklinde Türkçeye çevirebildiğimiz bu eser, Arapça-Kürtçe manzum bir sözlüktür. Ezber ağırlıklı bir eğitim sisteminin hâkim olduğu medreselerde ezberi kolaylaştırmak için bu eser manzum olarak hazırlanmıştır. Sözlük yaklaşık 220 beyitten oluşmakta ve 1000'den fazla Arapça kelime ve terim-

40 Sarı, M. (1984). *El-Mevarid*, İstanbul: Bahar, s.1027.

41 Kılavuz, A.S. (1989). *Akaid*, DİA, Cilt:2, İstanbul, s.212.

42 Yıldırım, K. (2008). *Ehmedê Xanî Külliyyatı (2): Eqîdeya İmanê*, İstanbul: Avesta, s.42.

43 Yıldırım, a.g.e. s.43.

44 Yıldırım, a.g.e. s.43.

45 Xanî, a.g.e. s.27.

46 Yıldırım, K. (2008). *Biçim ve İçerik Açısından Ehmedê Xanî'nin Eserleri*. Uluslararası Ehmedê Xanî Sempozyumu. Diyarbakır.

ler ile bunların Kürtçe karşılıklarını içermektedir. 13 bölüm halinde hazırlanan bu sözlük, manzum olarak hazırladığı için kelimeler alfabetik sıraya göre değil vezin ve kafiye gerektirdiği duruma göre sıralanmıştır. Eserin başlangıç bölümü, birinci bölümü ve son bölümü mesnevinin kafiye düzenine göre diğer bölümleri ise gazelin kafiye düzenine göre hazırlanmıştır.⁴⁷

Bu eser, bilgin kişilere hitap etmekten ziyade küçük Kürt çocuklarının kendi ana dilini öğrenmesi maksadıyla hazırlanmıştır. Giriş bölümünde eserin, Kur'an okumayı öğrenen çocuklara sarf ve nahiv derslerine başlarken kolaylık sağlanması amacıyla kaleme alındığı belirtilir. Böylece Xanî, bilgi sahibi ve dindar bir gençlik yetiştirmenin yolunu açmıştır. Anadilini çok iyi bilen bir çocuğun ikinci dili öğrenirken zorlanmayacağını ve böylece Kur'an-ı Kerim'i de okurken daha iyi kavrayacağını bilen Xanî, eseri bu kolaylığa göre hazırlamıştır. Çocuklardan asıl beklentisi ise okuyup ders aldıkları zaman toplumuna faydalı, iyilik ve ihsanı gözeten bireyler olmalarıdır. Toplumuna vefakâr gençler yetiştirmek için çok çalışan Xanî, çocukların makbul olan dualarını da almayı ihmal etmemiştir.⁴⁸

Bu manzûm sözlük, ilk defa Yûsuf Ziyâeddîn Paşa'nın "el-Hediyetü'l-Hamîdiyye fi'l-Lugatî'l-Kürdiyye" adlı kitabının ekinde yayımlanmış, (İstanbul, 1310, s.279-297) tıpkıbasımı ise A. Von Le Coq tarafından Kurdische Texte kitabında (Berlin 1903, 1, 1-47) yayımlanmıştır. Daha sonra ise Abdüsselâm Nâcî el-Cezerî'nin tashihiyle tekrar neşredilmiştir. Zeynelâbidîn Zînâr, bu eseri Latin harflerine çevirerek yayımlamıştır. Bu sözlüğe, Ahmet Hilmî el-Kûgî ed-Diyârbekrî tarafından *Gûlzârâ Hamûkân Şerhâ Nûbehara Biçûkan* adıyla bir şerh yazılmıştır.⁴⁹ Bu şerh daha sonra Türkçe-Kürtçe sözlük olarak Mehmet Emin Bozarslan tarafından çıkarılmıştır (Çıra Yayınları, Kasım 1978, İstanbul). Ayrıca Le Coq tarafından bu eserin tıpkıbasımı da çıkarılmıştır.⁵⁰

| Divan

Ehmedê Xanî'nin günümüze ulaşan eserlerinden bir diğeri de, hayatı boyunca farklı konularda söylemiş olduğu şiiirlerinin derlendiği divanıdır. Kendisinin, sağlığında iken bir araya getirmediği şiiirlerini, ölümünden sonra farklı isimler derlemiştir. Xanî'nin, çeşitli meclislerde söylemiş olduğu şiiirler daha çok dönemin âlimleri tarafından birkaç el yazması şeklinde korunarak, daha sonra bir araya getirilmiştir.

Xanî'nin şiiirleri ilk olarak Mela Mehmedî Bayezidî (1799-1867) tarafından 25 şiiirin yer aldığı bir divançe olarak derlenmiş ve Rusya'da "Petersburg Halk Kütüphanesi'nde" korumaya alınmıştır. 1996 yılında İsmail Badi tarafından Duhok'ta 20 şiiirden oluşan bir divançe bastırılmıştır. İki yıl sonra yine Duhok'ta Mesud Kettani tarafından 7 şiiir yayımlanmıştır. Muhammed Eli Qeredaxî'nin *Bujandinewey Mejuy Zanayani Kurd* adlı kitabının üçüncü cildinde 7 şiiir yer almıştır.

Son on yılda Ehmedê Xanî'nin hayatı ve eserleri daha fazla araştırılmış, buna bağlı olarak da Xanî'nin divanı hakkında daha fazla çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalardan biri Abdurrahman Durre tarafından 2002 yılında *Şerhe Divana Ehmedê Xanî* (27 şiiir) adıyla yayımlanmıştır. Özellikle son dönemlerde Xanî ile ilgili pek çok çalışmaya imza atan Abdullah Varlı tarafından 2004 yılında *Diwan u Gobideye Ehmede Xane Yed Mayin* adı altında Xanî'nin bugüne kadarki en kapsamlı divanı yayımlanmıştır. Bu çalışmada toplam 109 şiiir yer almaktadır. Tahsin İbrahim Doski, 2005 yılında Duhok'ta yayımladığı ve *Cevheru'l me'ani fi şerhi Diwani Ehmed el-Xani* adını verdiği çalışmasında Xanî'nin toplam 29 şiiirine yer vermiş ve şiiirlerin Arapça şerhlerini gerçekleştirmiştir.⁵¹

Ehmedê Xanî'nin divanı Kürtçe, Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirlerini ihtiva etmektedir. Bazen

47 Yıldırım, a.g.e. s.39-40.

48 Yıldırım, a.g.e. s.159-163.

49 Bois, Minorsky, McKenzie, a.g.e. s.59-60.

50 Bois, Minorsky, McKenzie, a.g.e. s.223.

51 Xanî, a.g.e. s.30-31.

Xanî, bu dört dili bir şiirde kullanarak, *mülemma* denilen şiirler de yazmıştır. Xanî'nin divanında, Türkçe ve Farsça gazeller de mevcuttur. Xanî'nin divanı bugüne kadar Rusya, Almanya ve Suriye'de basılmıştır.⁵²

52 Karabey, a.g.e. s.60.

Ehmedê Xanî ve Kürtçe

Dil, insanların duygu ve düşüncelerin aktarılmasının ve kültürel kimliğin korunmasının en önemli aracıdır. İlk çağlardan beri insanlar yazıyla, sesle, dumanla, resimler ve çeşitli hareketler vasıtasıyla aralarında bir iletişim kurmuş ve bu iletişimi sürekli geliştirmişlerdir. Daha iyi bir iletişim için arayışlarını sürdüren insanoğlu, birçok aşamadan sonra sözlü iletişime geçmiştir. Sözlü iletişim sonucu insanlar tanışmaya, kaynaşmaya ve farklılaşmaya başlamışlar ve her toplum kendine has yeni bir kültür, dil ve gelenek oluşturmuştur. Sözlü ve yazılı olarak günümüze intikal eden bu kültür ve gelenekler günümüz toplumlarının da temelini oluşturmaktadır. Bu geleneklerin en önemli yapıtları ise yazılı ve sözlü edebî ürünlerdir.

Ulusal varlığını ve kimliğini yaşatmak ve devam ettirmek isteyen her millet, kültürel hafızası niteliğindeki eserleri sahiplenmek ve gelecek kuşaklara aktarmak ister. Bundan yaklaşık dört asır evvel Ehmedê Xanî bu gerçeği tam anlamıyla idrak ederek çok çalıştığını, eziyetler çektiğini ve Kürt dilinin hak ettiği yeri alması için uğraş verdiğini şu beyitleriyle dile getirmiştir:

Înaye nîzam û întizamê / Bu dili düzene koyup ona çekidüzen verdi

Kêşaye cefa ji boy' amê / Umum halkı için bu yolda eziyetler çekti⁵³

Kuşkusuz ırk, din ve dil benzerliği, milletlerin oluşumunda temel faktörler olmuşlardır. Ancak millet olgusu ırka indirgenemez. Millet gerçeği her şeyden önce, o milleti vücuda getiren fertlerin birlikte yaşama duygusu ve kararlılığına, birlikte yaşanan geçmişin doğurduğu ortak kültüre, ruh ve amaç birliğine dayanmaktadır.⁵⁴ Ancak Kürt milletinin tarih boyunca böyle bir birliktelik oluşturamaması, Kürtçenin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Xanî tarafından da dile getirilmekte ve Kürtçenin, Kürtlerin birlik olamamasından dolayı sahipsiz kaldığını ve kendisini geliştirme imkânına sahip olmadığını vurgulamaktadır.⁵⁵

53 Xanî, a.g.e. s.157.

54 Dündar, S. (2009). *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları*, İstanbul: Doğan, s.27.

55 Tan, S. (2008). *Xanî'nin Kurmancisi ve Dildeki Uzmanlığı*. Uluslararası Ehmedê Xanî Sempozyumu. Diyarbakır.

Kürt dili, Hint-Avrupa dil grubunda yer almaktadır. Çoğu zaman Kürtçenin, Farsçanın bir kolu olduğu yönündeki algılar gerçeği yansıtmamaktadır. Aynı gruptan olmalarına rağmen Kürtçe, Farsçanın bir lehçesi ya da onun bozulmuş, biçim değiştirmiş bir kolu değildir. Kürtçenin kendine özgü bir fonetiği ve sentaksı vardır. Kürt lehçeleri dört ana grupta toplanır. Bunlar da kendi aralarında bölümlere ayrılır: Kurmancî, Lorî, Goranî, Zazakî.⁵⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî* adlı eserinde, Kürtçe hakkında şunları demektedir: "Kürt lisanı Fars ve belki ondan da çok eski Pehlevî diline benzemektedir. Ancak telaffuzu Farsça gibi ince olmayıp dağ adamlarına ve öyle bir göçebelik halinde yaşayan aşiretlere yakışacak surette sert ve kabadır ve boğazdan telaffuz olunur. Harfleri çoktur. Her ne kadar Kürt aydınları öteden beri Arapça ve Farsça ile uğraşıp kendi dillerine gerekli önemi vermediklerinden, Kürtçenin edebiyatı olmadığı iddia edilse de eskiden beri bu dilde de bir hayli şiirler söylenmiştir. Bu dilin yazımı Arapça ve Farsça gibi kolay olduğundan bazı divanları ve diğer edebî eserleri vardır."⁵⁷

Özellikle bu asırda ve medenî alemde, milletlerin varlık delili, dilleri ve edebiyatlarıdır. Bununla millî kimliklerini ve varlıklarını ispat edebilirler. Ehmedê Xanî, Kürtlerin millî kimliklerinin ispatı için gecesini gündüzüne katarak, sağlam ve sarsılmaz temeller atmıştır. O, dehasını Allah için halkın kültürel mirasını korumak ve yaşatmak adına kullanmıştır. Bugün yeryüzünde muadillerinin bulunduğu yerde onu göremeyişimizin sebebi, onun fedakârlığıdır. Dünyada onsuz bir Kürtçe düşünülmesi imkânsızdır. Onun, kendi deyişi ile "pazarı kesat" olan Kürtçe ile eserlerini yazması ve eserini dönemin yöneticilerine değil de Kürt halkına sunması milleti için fedakârlık iken kendi adına şanssızlıktır.⁵⁸ Xanî'nin, herhangi bir şöhret beklentisi içine girmeksizin çabalarının neticelerini gelecek nesillerden beklediği muhakkaktır. Eğer o, Kürt dilini bir sistematiğe oturtmasaydı, belki de bugün konuştuğumuz Kürtçe bu kadar kavî bir temele sahip olmayacaktı. İngiliz milleti için Shakespeare, Türk milleti için Kaşgarlı Mahmud, Arap milleti için Sibeveyhi⁵⁹, Ahfeş⁶⁰ ve Kutrup, Acem milleti için Firdevsî ne anlam taşıyorsa, Kürt milleti için de Ehmedê Xanî o anlamı taşımaktadır. Bugün Kürt dili ayaktaysa, Ehmedê Xanî gibi edipler sayesinde olmuştur. Xanî, eserlerini Kürtçe yazarak bir anlamda Kürtçenin günümüze ulaşmasını sağlarken, *Mem û Zîn* destanının altıncı bölümünde eseri Kürtçe yazmasının sebebinin şöyle açıklamaktadır:

Safî şemirand vexwari durdî / Saf şarabı bir yana bırakarak tortuyu içti
Manendê durrê lisanê Kurdî / İnci gibi dizmek için Kürt dilini tercih etti.
De xelqi nebêjîtin ku "Ekrad / Bunu yaptı ki eloğlu demesin "Zaten Kürtler
Bê me'rifet in, bi esl û bunyad / Köken ve yapıları itibarıyla kültürsüzdürler
Enwa'ê milel xwudankitêb in / Türlü türlü milletler kitap sahibi olmuşlar
Kurmanci tenê di bêhisêb in / Yalnız Kürtler bu konuda paysız kalmışlar"⁶¹

Dili ve milleti için bu kadar hizmet eden Ehmedê Xanî, diğer halklar gibi Kürtlerin de gelişen bir halk olduğunu kanıtlamak istiyordu.⁶² Kürtçenin de diğer dillerin arasında yerini almasını çok istiyordu ve bunu bir şeref sayıyordu. Bunun için sürekli çalışmış, dua etmiş ve bu durumu eserinde de yazmıştır.⁶³

56 Minorsky, (1977). *Kürtler*, İstanbul: Komal, s.41-42.

57 Sami, Ş. (H.1317). *Kamus-i Türkî: Kürt Maddesi*, s.1156.

58 Delal, Y. (2011). *Bir İslam Alimi Olarak Ehmedê Xanî ve Kürdî Muradının Kur'anî Dayanakları*, İstanbul: Diwan, s.55-56.

59 Özbalkıç, M. R. (2009). *Sibeveyhi*, DİA, Cilt:37, İstanbul, s.130.

60 Konak, İ. (1988). *Ahfeş el-Ekber*, DİA, Cilt:1, İstanbul, s.225.

61 Xanî, a.g.e. s.157-158.

62 Şakeli, a.g.e. s.55-56.

63 Xanî, a.g.e. s.160.

Ehmedê Xanî'nin Dünya Görüşü

ve İslam Anlayışı

Ehmedê Xanî'nin eserleri incelendiğinde, fıkhen Şafîi olduğu ve itikadî olarak da Sünnî-Eş'ari çizgide olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Nakşibendî tarikatına mensubiyeti de yine eserlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim bağlı bulunduğu Nakşibendî tarikatına intisab edişini şu beyit ile açıklamaktadır.⁶⁴

Me dî neqşek ji naqşe neqşibendan / Bir nakış gördük Nakşibendîlerin nakışlarından
Vebû qeydê dimin yek yek ji zendan / Kollarımın bağları çözüldü birbirinin ardından

Xanî, şiirlerinde İslamî çizgisini her zaman vurgulamakta ve çevresindekilere de takip etmeleri gereken çizgi hakkında telkinlerde bulunmaktadır. Xanî'nin dindarlığı su götürmez bir gerçektir. O bir Nakşî Şeyhi idi ve sevenlerine/okurlarına şunları öğütüyordu:

Zînar-i meçe li dû teserra / Zevk u sefa peşine düşme
Da can neketin ji te teberra / Ruh ve candan uzaklaşma

Çûna te bibête Xariciyyet / Çıkıp gidersen bu Haricîlik olur
Terka te bibête Rafiziyyet / Terk edip ayrılışın Rafizîlik olur

Refdê meke tû bi dil be Sunnî / Rafizîlik yapma, candan Sünnî ol
Ma baluke weyhek! Ente minnî / Yazıklar olsun sana, neyin var! Sen bendensin⁶⁵

64 Yıldırım, a.g.e. s.19-20.

65 Yıldırım, a.g.e. s.49.

İçlerinde Xanî'nin de bulunduğu Kürt âlimlerinin itikadî anlayış olarak çoğunlukla Sünnîliği, tarikat olarak da yine çoğunlukla Nakşibendîliği tercih etmelerinin nedeni Sünnîliğin uç sayılan öteki itikadî ekollere göre merkeze yakın bir orta yolu benimsemesi, Nakşibendîliğin de hurafe-lerden nispeten daha uzak ve dolayısıyla ana akım İslam'ın özüne daha yakın olarak kabul edilmesidir.⁶⁶ Xanî'nin iman anlayışı İmam-ı Şafîî ile benzerlik göstermektedir. Nitekim, İmam-ı Şafîî'nin iman anlayışında dile getirmiş olduğu üç esas (dil ile ikrar, kalp ile tasdik, iyi amel) Xanî'nin şu beytinde rahatlıkla görülmektedir:

Muwafiq nebit qewl û niyyet 'emel / Söz, niyet ve amel uygunluk içinde olmazsa
Li ba me dibîtin di îman xelet / Bize göre imanda zarar meydana gelmiş olur⁶⁷

Xanî, mezhep anlayışında her ne kadar Şafîî-Sünnî ekseninde bir yol takip etse de diğer inanışları dışlamamış ve onlara da saygı göstermiştir. Yine bağlı bulunduğu inanca ters düşen uygulamaları ve Sünnî yetkililerin yaptıkları zulmü eleştirmekten geri durmamıştır. Özellikle Xanî'nin yaşadığı bu dönemde devletlerarası siyasi çatışmalar kendisini mezhep alanında da göstermiş ve mezheplerin üstünlüğü tartışma konusu olmuştur. Bu, hem Osmanlı hem de Safevî tarafında görülen bir gelişmeydi. Oysa Xanî, kesin bir hüküm vermek yerine uzlaşmayı ve diyalogu savunmuştur. Bu, Sünnî anlayışındaki bazı fikirleri eleştirmekten ziyade, orta yolu bulmaya çalışması ile ilgilidir. Netice itibarı ile Şiîleri ve Yezîdîleri bir defada silmek yerine, onları da kucaklama yoluna gitmesi, onun hümanist ve aynı zamanda İslamî yönüyle ilgilidir. Örneğin bir şiirinde, yaptıkları zulüm nedeniyle halkı köylerinden ve şehirlerinden eden, bunun yanında Yezîdîleri ve Şiîleri kendilerinden saymayıp kâfir sayan ve cennetteki yüksek derecelerin kendileri için olduğunu iddia eden Sünnî yetkilileri şöyle eleştirmektedir:

Kes nehîştin be derd ewan, erd vala bû ji zulma wan

Dertsiz kimse bırakmadılar, zulümleri nedeniyle topraklar boşaldı.

Hemî revyan ji tirsra wan, gund û bajar mane xalî

Onlardan korktukları için herkes kaçtı, köy ve şehirler bomboş kaldı.

Wan digotin em Sunnî ne, Êzdî û Şia ji me nîne

Onlar derlerdi ki: "Biz Sünnîyiz, bizden değildir Yezîdî ve Şiîler

Hemî kafir, dîn tunîne; di buheşt da cî me 'alî

Bunların tümü kâfir ve dinsizdir, bizimdir cennette yüksek yer⁶⁸

Xanî'nin, *Mem û Zîn* adlı eserindeki dibace (giriş) niyetine yazmış olduğu birinci bölümde, Allah'a yakarışı, O'nu tasdik edişi ve O'nu yüceltişi, dindarlığı hakkında bilgi vermektedir.

Sernameê name namê Ellah / Kitabın başlangıcında Allah'ın adı anılır

Bê namê wî natemam e wellah / Vallahi onun adı yoksa kitap eksik kalır

Namê teye "şahibe" meqsûd / Senin adıdır kasidelerin en güzel beyti

Fihristê mukatebatê mehmûd / Senin adıdır mukaddes yazıların fihristi⁶⁹

66 Yıldırım, a.g.e. s.19.

67 Yıldırım, a.g.e. s.51.

68 Yıldırım, a.g.e. s.50.

69 Xanî, a.g.e. s.127.

Yine Kürt çocuklarına Kürtçeyi öğretmek maksadıyla yazdığı *Nûbehara Biçûkan* eserinin girişine de Allah'ın yüce ismi ile başlamıştır.

Bismillahirrahmanirrahîm / Allah'ın adıyla; O'dur Rahman ve Rahîm

Mebdeê her 'îmekî navê 'Elîm / O Bilgin'in adıyla başlamalı her türlü ilim

İslamî literatürde sıkça rastlanan bu giriş cümlesinin kullanılış maksadı, Allah'ın adıyla başlamayan bir eserin bereket ve hayırdan yoksun kalınacağına olan inançtır.⁷⁰ Bu sebeple diğer İslâm uleması ve edipleri gibi kendisi de bu yolu tercih etmiştir. Özellikle de çocukların medrese eğitiminde anadil eğitimi için başlayacağı bu ilk eserin Allah'ın ismiyle başlaması, Xanî'nin nasıl bir Kürt gençliği yetiştirmek istediğini de ortaya koymaktadır. Kritik dönemi henüz aşmış çocuğun bu ilk öğrenme evresinde aldığı bilgiler muhakkak ki daha sonraki hayatına tesir etmektedir. Xanî, çocuğa dil eğitimi verirken aynı zamanda ona dinî bir temel kazandırmayı amaçlamaktadır. Xanî, oldukça mütedeyyin bir hayat yaşamış olmasına ve halkın kendisini *evliya*, *şeyh* olarak görmesine rağmen Allah'a hakkı ile şükretmediğini düşünmekte ve dinî yaşantısını yeterli görmemektedir. Bu nedenle şiirlerinde sık sık Allah'a daha yakın olabilme adına yakarışlarda bulunmaktadır.

Xanî ku nihin bi qelbî zakir / Xanî'nin seni anacak bir kalbi yok meğer

Barî! Bide wi zebanê şakir / Allah'ım kendisine şükredici olan dili ver

Xanî, yukarıdaki beyitte ve diğer şiirlerinde, tekrarlayan bir edayla Allah'ın varlığını, birliğini ve sonsuzluğunu dile getirirken, verdiği nimetler için şükretmeyi kendisine vazife edinmiştir.⁷¹ Şiirlerinde sıklıkla, Allah'a yakarıırken Hz Muhammed'e layık bir ümmet olmak için mütemadiyen dua etmiştir. Allah'tan, O'nu daha iyi tanıyan biri olmayı can-ı gönülden istemiştir. O kadar ki, Allah'ın haşmeti karşısında kendi günahlarının çokluğundan dolayı Allah'tan af dilemiş, her ne kadar ateşi hak ettiğini söylemişse de Allah'ın rahmetinden asla ümidini kesmemiş ve sahabelerin izinden yürümek için Allah'a dua etmiştir. Üstlendiği misyon gereği Allah'ın verdiği kelamı, O'nun yolunda harcamaya ve ancak O'nun varlığını ve birliğini dile getirmeyi kendisine vazife bilmıştır. Ezeli ve ebedî olan Allah'ın hem bu dünyada hem diğer âlemde de var olacağını dile getirmekte ve diğer dünya inancını en safiyane duygularla ifade etmektedir. Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlerin hak olduğunu, bilhassa da onların en faziletlisinin Hz. Muhammed olduğunu, alemlere rahmet olarak geldiğini ve Hz. Adem'in onun yüzü suyu hürmetine affedildiğini belirtmektedir. Henüz Âdem (as) su ile çamur arası bir aşamadayken Efendimiz'in var olduğunu, O'nun hadisine dayanarak vermektedir.⁷²

Onun inancı o kadar sağlamdır ki mezhep ötesi bir düşünce ile olayları analiz edebilmiş ve bu doğrultuda insanlara doğru yol üzerine nasihatler vermiştir. Onun, Hz. Peygambere olan sevgisi ise o kadar âfidir ki, dünyadaki bütün salât ve selamların onun üzerine olması duasını önce küçükler için yazılmış eserinde vurgulamıştır. Xanî, kimi şiirlerinde Araplar, Farslar, Kürtler ve Türklerin Peygamber Efendimizin yolundan gittiğini ve aslında aynı paydayı paylaştıklarını vurgulamıştır. Tek inancın Allah'a inanmak olduğunu belirtmekte, Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğunu ve sadece dört halifenin kabul edilebileceğini vurgulamıştır. Çocuklara, Efendimizin peygamberliğinin kesin bir şekilde öğretilmesi gerektiğini ve O'nun doğumu ve vefatının yanı sıra, ailesinin de aynı şekilde iyi bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aşere-i mübeşşerenin daha

70 Yıldırım, a.g.e. s.153-154.

71 Xanî, a.g.e. s.130-131.

72 Xanî, a.g.e. s.127-145.

dünyada iken cennetle müjdelendiğini belirttiikten sonra onların da ismini tek tek saymıştır.⁷³

“Ehmedê Xanî, kendi yaşadığı dönemde insana ve insani olana değer verilmeyişine, insani olanın yerine materyalizmin ikame edilmiş olmasına tepki göstermiştir. İnsanî tecrübenin en temel kategorileri olan felsefe, edebiyat ve bilime kimsenin ilgi göstermemesini, paranın ve materyalizmin her şeyin ölçüsü haline getirilmesini Ehmedê Xanî, merkezî insanî sorun olarak değerlendirmektedir; çünkü materyalizm, insanî olan her şeyi yani maneviyatı, özgürlüğü, yaşamı ve aşkı tüketmekte ve yozlaştırmaktadır. O sadece kendi döneminin materyalizmine değil, bütün zamanların materyalizmine ve tüketiciliğine karşı yazmayı, öğrenmeyi ve olgunlaşmayı, manevî ve insanî bir karşı koyuş biçimi olarak ortaya koymaktadır. *Mem û Zîn* hikâyesi, Ehmedê Xanî'nin bütün zamanların materyalizmine karşı yazdığı bir reddiyedir.”⁷⁴

Ehmedê Xanî, Kürtlerin birlik olamayışlarını Kürtler arasında tartışırken, bu tartışmayı Kürtlerin komşuları (Türkler, Farslar ve Araplar) ile yapmamıştır. Ayrıca şunu özellikle belirtmek gerekir ki, ne *Mem û Zîn* eserinde ne de diğer eserlerinde asla şikâyet ettiği milletlerin dinî kimliklerinden bahsetmemiştir.⁷⁵ Bu da Xanî'nin din konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Dile getirdiği şikâyetler sadece bu devletlerin Kürtlere olan baskılardır. Ayrıca Kürtlerin kendilerinden kaynaklı bölünmüşlüklerinden sıklıkla şikâyet etmiştir. Bu, kendi halkına olan sitemi değil, bir öz eleştiriydi. Dolayısıyla Ehmedê Xanî'ye bugünkü anlamı ile Kürt milliyetçisi demek ya da Kürt milliyetçiliğinin ilk ideologlarından demek doğru olmaz. Kürtler hakkında çalışmaları bulunan Hollandalı bilim adamı Martin van Bruinessen, Xanî'nin Kürt milliyetçisi olarak değerlendirilemeyeceğini şu şekilde izah etmektedir: “Ona bir Kürt milliyetçisi demek gerekir mi? Kanımca bu uygun değil ve *Mem û Zîn*'deki birkaç satırdan Xanî'nin bir Kürt devleti düşündüğü sonucunu çıkaramayız... Milliyetçilik ile biz Ernest Gellner'in ifadesiyle, ‘politik ve milli birimin ahenkli olması gerektiği’ ilkesini anlıyorsak, o zaman Xanî bir milliyetçi değildi. O, Kürtlerin bölünmesinden, aralarında anlaşmayı başaramayışlarından keder duyuyordu ve bu bölünmenin onların, birleştikleri ya da fethetmiş olabilecekleri, bir komşu devletin tebalası olarak yaşamasına sebep olduğunu görüyordu.”⁷⁶ Bruinessen'in üzerinde durduğu nokta, Xanî'nin modern anlamda bir milliyetçi olmadığı ve eserlerinin zamanın şartları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğidir.

“Xanî'nin eserleri incelendiğinde dikkati çeken bir başka husus da, Kürt toplumunun içtimai yapısı üzerinde çok fazla durulmaktadır. Kürt toplumunun yöneticiler, sanat erbabı, kültürlüleri (âlimler, şairler), mistikler (dervişler, şeyhler), askerler, çiftçiler, köylüler ve fakirler olmak üzere başlıca sekiz sınıftan olduğu görülmektedir. Xanî, üst tabakayı oluşturanları bazen “havas”, alt tabakayı oluşturanları da “avam” olarak niteler. Günlük hayatta aralarında mesafeler bulunan bu sınıfları başlıca iki önemli olayda yan yana getirmektedir. Bunlardan biri aşk, diğeri güzelliiktir. Yani sosyal ve sınıfsal statü ne olursa olsun herkes âşık olmak ister ve güzelliğin peşinden koşar.”⁷⁷ Şu beyitlerle Xanî bu olguyu net bir biçimde açıklamaktadır;

Ger şeyx in û ger mela û mîr in / İster şeyh olsun, ister molla, isterse de mîrler
Derwêş û xeni û ger feqîr in / İster derviş olsun, ister zengin, isterse fakirler

73 Xanî, a.g.e. s.176-180.

74 Sambur, B. (2009, 23 Ağustos), *Aşkın Gücüne İnanan Filozof: Ahmed-i Hani*. Zaman. Erişim: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=883571&keyfield=61686D65642068616E69>

75 Delal, a.g.e. s.59.

76 Bruinessen, M. V. (2008). *Ehmedê Xanî'nin Mem û Zîn'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü*. Uluslararası Ehmedê Xanî Sempozyumu. Diyarbakır.

77 Yıldırım, a.g.e. s.30.

Kes nîne ne talibe cemalê / Kimse yoktur ki güzelliğın taliplisi olmasın

Kes nîne ne raxibê wîsalê / Kimse yok ki sevdiğine kavuşmak istemesin

Hin raxibê hüsne La Yezal in / Bazıları ölümsüz zatın güzelliğine talip olurlar

Hin talibê qalibê betal in / Diğer bazıları ise fani bedenlere arzu duyarlar

Lêkîn hemyan yek e yeqin dost / Ama aslında her iki kesimin de dostu birdir

Ferqa ku heye ji mexz heta post / Farkları beyin ile zarı arasındaki fark gibidir⁷⁸

Bu türlü bir aşk yaklaşımında, hem maddi hem manevi aşkın insanı etkileyen yönünün hedefleri farklı olsa da ortak yönünün "aşk" olduğu ve bunun herkes için vazgeçilmez olduğu gerçeği yansıtılmaktadır. Xanî'nin, toplumun değişik sınıflarını bir araya getirdiği ikinci olgu ise cenaze merasimidir. Örneğin Mem'in cenazesinde askerleri, çiftçileri, beyleri, dervişleri, köylüleri ve aşka dair objeleri, söz konusu beytinde şöyle bir araya getirmektedir:

Cindi û sîpahî û emîran / Askerler, silahlı olan kimseler ve beyler

Derwêş û re'îyye û feqîran / Dervişler, normal vatandaşlar ve fakirler

Dildar û şepal û nazeninan / Gönül ehli olanlar, güzeller, nazeninler

Hûrî û perî û xemrevînan / Huriler, periler ve gam dağıtıcı dilberler⁷⁹

Xanî'nin yaşadığı dönemde toplumun en üst tabakasını yöneticiler oluşturmaktaydı. Xanî, bu yöneticilerin yanında kesin bir pozisyon almamış ve yöneticileri kendi içerisinde iyi ve kötü olarak ikiye ayırmıştır. Xanî, *Mem û Zîn* eserinde yöneticiler ile ilgili görüşlerini ifade ederken iyi yöneticileri de kendi içerisinde iki alt kısma ayırmıştır. Xanî'nin hem siyaseten hem kişilik olarak iyi olan yöneticiler ile ilgili söylemiş olduğu beyitler şu şekildedir:

Devlet işlerinden anlayan ileri görüşlü mîrler

Hem şefkatlidirler hem de siyaset sahibidirler

Onlar öyle gelişigüzel herkesi beslemezler

Sınamadıkça da hiç kimseye güvenmezler

Birini önce kırk kez deneyip sınarlar

Daha sonra kendilerine yakın kırlarlar⁸⁰

Döneminin en önemli âlimlerinden biri olan Xanî, şiirlerinde sürekli olarak Allah'a dua ederek, kendisi ve ümmeti Muhammed için taleplerde bulunmuştur. Allah'tan talep ettiği iyilik ve güzellikler, Xanî'nin ne denli dinine bağlı ve kendisi kadar çevresindekileri de düşünen biri oldu-

78 Xanî, a.g.e. s.176-177.

79 Xanî, a.g.e. s.388.

80 Yıldırım, a.g.e. s.31.

ğunu anlamamızı daha iyi sağlayacaktır. Xanî'nin şiirlerindeki dualar ve halka verdiği nasihatler genel olarak şu şekildedir:

"Âlimlerin tümü sorumluluklar bakımından peygamberlere benzerler, abidler de velileri andırırlar. İyiliğiyle bilinen arif kişi, -ki Allah'ı hakkıyla bilen demektir- hilm ve sabırla Hakk'a bağlı olandır. Eğer bir amacın olacaksa, sürekli mabudunun emrinde koşarak onu elde etmen gerekir. Şeyhlik, sofuluk ve keramet, ilim okumak ve amel etmektir. Kötülük isteyen nefsin tutsağı olan bizler; gafil, tembel ve günahkârız. Allah'ım, ne gereği gibi kalbimizle seni düşünüyoruz ve anıyoruz, ne de gereği gibi kalbimizle seni düşünüyoruz. Allah'ım, seni anacak bir kalbi dahi olmayan Xanî kuluna, bari sana şükredecek bir dil ver! Xanî'nin de doğru yoldan sapması, senin hakkındaki bilgisizlikten dolayı uzak değildir! Fakat eğer, Allah'ım sen destek verirsen ve Muhammed Mustafa ona rehber olursa başka. Ey Rab-bim, Muhammed Mustafa'nın hatırına Xanî'yi de senin hakkında bilgili olan, sana aşına olan biri yap! Çünkü sen kime doğru yol nasip edersen; kime yardım eder ve desteklersen, o kimse hizmetçi de olsa onu efendi yapar, hemen onu bilinen yüce makama çıkarırsın! Xanî, olgunluk meydanını boş bulan, yetkinsizlikte yeterli olgunlukta olan biridir; hem kabiliyetli ve bilgili biri olduğundan değil, belki taassup ve milliyet tutkusundan meydana çıkmış biridir. Ey ilmi talep ve talim eden nesil, eğer mir ve başkan gibi itibarlı biri olmak istiyorsan, seni lime lime parçalasalar da asla yalan söyleme. Çünkü kim ki, dünyevi arzulardan el etek çeker ve dünya menfaatlerinin peşine takılmazsa, şüphesiz halk arasında onun başı yüksek olur. Eğer birileriyle eşitlikte beraber olmak istiyorsan, amel edeceğin ilmî okumaları kendine meslek edin. Kim, esastan öğrenerek tahsilini faydalı bir ilim kesbetmek üzere yapmışsa, bu öğrenim onun için bir devlettir. Kurtuluş yolu, muciz olanı izhar eden Peygamber Efendimizin yoludur, Muhammed Mustafa'ya (sav) ne vahy edilmiş ise, kulağını ona ver, ona inan ve ona tabi ol! Ben ki günahkar, ameli kötü biriyim, ayağımın kayacağını bilirim: Sen ey Ahmed, sahih ve fasih olarak güzel biçimde Yüce Yaratıcı olan Allah'ın birliğini açıkla, Allah'ım beni ve cümle ümmeti Muhammed Mustafa'ya, Muhammed Mustafa'ya tabi olarak cennetine gönder!"⁸¹

Dindar bir zat olan Xanî, döneminde yaşadığı zorluklara ve karşılaştığı sorunlara karşı, inancının çizdiği sınırlar dâhilinde şikâyetini dile getirmiş ve bunun için var gücüyle çalışma yolunu seçmiştir. Kürt dilini ve kültürünü savunmada ve yaşatmadaki gayreti, onun başka milletlere düşmanlık şeklinde değildir. O'nun temel hedefi Kürtlerin içerisinde buldukları cehaletten sıyrılması ve onurlu bir millet olarak varlığını sürdürmesidir. Döneminin koşullarının aksine kendisi münzevi bir hayat seçmekle beraber boş durmamış, kaleminin imkan verdiği nispette Hak için adaleti, iyiliği, birlikteliği ve şerefi konu almış, asla bu çizgisinden ödün vermemiştir. Bu yolda her türlü dünya nimetine sırtını dönmüş ve kendisini anlayacak sonraki nesillere altın değerinde öğütler vermiştir. Alemin bir hayal olduğunu, gösteriş yapan abitlerin helak olduğunu ve ancak hidayeti dilerse Allah'ın verebileceğini kendisine düstur edinmiş ve hayatını buna göre idame ettirmiştir.⁸²

Sonuç olarak Ehmêdê Xanî'nin fikir ve dünya görüşünün iki yanının ön plana çıktığını söyleyebiliriz: Dindarlığı ve Kürt kimlik, dil ve kültür mirasına sahip çıkışı. Yazdıkları, onun dindarlığının açık göstergesidir. Kürtçedeki ısrarı ve Kürtlerin yaşadıkları olumsuz koşulların giderilmesi

81 Delal, a.g.e. s.67-68.

82 Xanî, a.g.e. s.414.

konusundaki cehdi, onun “aslını inkâr etmeme” çabasından öte bir şey değildir. Onu ırkçı düşünceler taşıyan bir milliyetçi olarak yansıtmak, ne adildir ne de bıraktığı eserlerle özdeşleştirilebilecek bir gerçektir.

Abdurrahman Kaplan

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamlayan Abdurrahman Kaplan, Sakarya Üniversitesi'nde Orta Doğu Çalışmaları alanında yüksek lisans yapmaktadır. Kürt Tarihi, Kürt Dili ve Edebiyatı alanlarında çalışmalar yürütmekte ve UKAM'da araştırma asistanı olarak çalışmaktadır.

@a_kplng

Yrd. Doç. Dr. Hasan Aydın

Lisans eğitimini İngilizce öğretmenliği alanında tamamlayan Hasan Aydın, yüksek lisansını (2007) ve doktorasını (2011) Nevada Üniversitesi'nde onur derecesiyle tamamladı. Aynı zamanda Nevada Üniversitesinde dört yıl boyunca araştırma görevlisi olarak çalışan Aydın, 2011 yılından itibaren Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Aydın, çok kültürlü eğitim, anadilde eğitim (İki Dilli Eğitim), etnik kimlik, kültürel asimilasyon ve uyum, demokrasi, vatandaşlık ve azınlık hakları, eğitim program ve müfredatları geliştirme ve öğretmen yetiştirme konularında çalışmalar yürütmektedir. Birçok makalesi ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan Aydın, aynı zamanda birçok uluslararası dergide hakemlik yapmaktadır.

@aydinhasan04

© UKAM YAYINLARI EYLÜL 2013

19 Mayıs Mah. Büyükdere Cad. Balçıktaşları Sok.
Tanlı Han No: 1 Kat: 6 Daire: 6 34360 Şişli, İSTANBUL
Tel: +90 212 2470682 Faks: +90 212 2470681
info@ukam.org www.ukam.org